

תמר - אנציקלופדיה הלכתית חקלאית

האנציקלופדיה ההלכתית-חקלאית היא מיזם ייחודי מבית מכון התורה והארץ העוסק בחיבור שבין הצדדים החקלאיים השונים למשמעויותיהם ההלכתיות, ניתן ללמוד ולהתרשם מהאנציקלופדיה באתר מכון התורה והארץ. להלן טעימה קטנה מתוך האנציקלופדיה, לכבוד חג הסוכות:

בחג הסוכות אנו נוטלים את הלולב כפי שציוותה התורה: 'ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים'... בתורה לא צוין במפורש איזה חלק של התמר יש ליטול, אולם חז"ל למדו מהמילה 'כפת', שיש ליטול ענף שעדיין כפות - סגור באופן טבעי, ולא ענף שהתחיל להיפתח ועל מנת לסגרו יש לקשרו, ענף זה הוא הלולב.¹

הלולב הוא העלה החדש הפורץ מקדקוד הצמיחה של התמר לאחר התמיינותו לעלה. עלה זה מורכב מעלעלים סגורים הצמודים לשדרה שהיא ציר העלה, כפי שהובא בגמרא 'שידרו של לולב'.²

קודקוד הצמיחה של התמר: צימוח התמר מתרחש תמיד בקודקוד הצמיחה שלו, קודקוד זה הוא רקמת תאים עוברים לא ממוינים (מריסטמה קודקודית Apical meristem) הממוקמת בראש הגזע ומשקלה עשוי להגיע ל- 10 - 20 ק"ג. בקודקוד זה קיימות כמאה כפות עובריות, שמתמיינות תוך כדי גידול התמר והופכות לעלים ומכבדות פרחים. בגלל מקומו של הקודקוד בראש העץ, הוא גדל רק בצמרת וגזעו אינו מתעבה. לעיתים, בשנותיו הראשונות של העץ מתפתחים חוטרים מחיקי העלים הצעירים, אך התפתחות זו תלויה בתנאים רבים, ופעמים רבות אינה מתרחשת. הסרת קודקוד הצמיחה או פגיעה בו גורמת למות העץ משום שאין לו יותר תאים יוצרי רקמות חיות, כפי שהובא בגמרא: 'תמר אין גזעו מחליף'.³ וזאת בשונה מעצים אחרים בהם בכל ענף יש קודקוד צמיחה עצמאי, וגם אם נגזמו ענפים רבים, הצמח יוכל להמשיך ולהתפתח ממספר מועט של ענפים שנותרו לו. קודקוד התמר מחופה לרוב בבסיסי העלים, וכשהלולב פורץ מבסיס הגזע הוא מחופה בכמה עשרות ס"מ מעל הקודקוד עצמו, לאחר פריצתו הלולב ממשיך להתארך במשך כ-50 יום, קצב ההתארכות הוא 3-4 ס"מ ליום. לכן פעמים רבות ניתן להבחין בדקלים עם ענפים חתוכים למחצה, אלו לרוב ענפים שחלקם העליון נגזם לצורך הלולב.

אזכורים במקרא ובחז"ל למבנהו של התמר: עובדת היות התמר בעל קודקוד צמיחה יחיד הוזכרה במאמר חז"ל - 'תמר, מה תמר זה אין לו אלא לב אחד - אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים'.⁴

גובהו של התמר ועובדת היות הפרי בראשו, הוזכר בשיר השירים: 'אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו',⁵ גם הסנסינים מתארים את ענפי הפרי בראש העץ.⁶

בשל העובדה כי התפתחותו של התמר היא תמיד בראשו, אין הוא מפתח ענפי משנה, וקוטרו נשאר זהה, עובדה זו מקשה את הטיפוס על הגזע על מנת להגיע למכבדות הפרי, ודרוש לכך ידע וניסיון כמובא בירושלמי 'יצאו הדלית והדקל שאין הקטן מושל בו כגדול', ויש סכנה לטפס עליהם לכן בעל העץ הוא זה שגודד את הפאה המיועדת לעניים בסיום הגדיל, כדי שהעניים לא יינזקו כשיבואו לגדוד את התמרים המיועדים להם.⁷

1 ויקרא כג, מ.

2 סוכה לב ע"א.

3 סוכה לב ע"ב.

4 אנציקלופדיה לחקלאות, כרך ג, תל אביב תשל"ו, עמ' 212.

5 תענית כה ע"א-ע"ב.

6 סוכה מה ע"ב.

7 שיר השירים ז, ט.

8 י' פליקס, עצי פרי למיניהם, ירושלים תשנ"ד, עמ' 113.

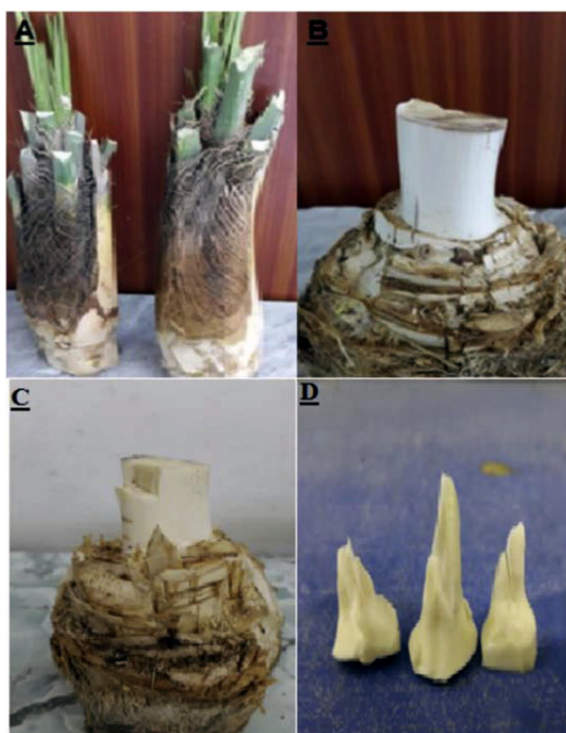
9 ירושלמי, פאה פ"ד ה"ב.

10 משנה, פאה פ"ד מ"ב.

קור: מכלול הכפות העובריות קרוי גם כן 'קור', בשלבי ההתפתחות הראשונים הוא רך וניתן לאכלו, אולם ככל שהכפות הולכות ומתמיינות לקראת פריצתן הן מתחילות להתקשות ונעשות מעוצות. נחלקו האמוראים בברכה המתאימה לקור זה. האם מכיוון שהוא חלק מהאילן ברכתו היא 'בורא פרי האדמה', או שמא מכיוון שהוא יתקשה בשלב מסוים לא ניתן לראות בו כחלק הראוי לאכילה, ואף מכיוון שמטרת נטיעת העץ היא לא לצורך שימוש בקור, ברכתו היא 'שהכל'.¹¹

שמואל, שרצה לגרום לכך שהדקלים לא יזיקו לגפנים ציווה לאריסו להביא לו את 'מקורייהו' של הדקלים, ומדובר בקור הנאכל, על ידי נטילת הקור שמואל גרם לכך שאותם דקלים כבר לא יוכלו להמשיך ולהתקיים.¹² ניתן לעשות כן למרות שמדובר באופן מעשי בהריגת העץ, מכיוון שעלותם של הגפנים הייתה גבוהה יותר מהדקלים.

תרביות רקמה: בשנים האחרונות, על מנת לקבל שתילי תמרים איכותיים ואחידים מקובל לרבות את התמרים באמצעות 'תרביות רקמה', תרביות אלו נלקחות מהקור של ייחורים שפרצו מעצים צעירים בעלי תכונות רצויות למגדל, מכל 'קור' ניתן לקבל מאות רבות של ייחורים.¹³

קודקוד הצמיחה של הדקל, המצוי במרכז הגזע של הדקל. מקודקוד כזה ניתן להכין מאות רבות של ייחורים.

11 מחלוקת רב יהודה ושמואל בברכות לו ע"א, מסקנת הגמרא היא שההלכה היא כשמואל וברכתו 'שהכל', כנפסק בשו"ע, או"ח סי' רד סעי' א.

12 בבא קמא צב ע"א.

13 זכויות ל: Mohammed H. Abass, Sabeh D. Al-Utbi, Esraa A.R.H. Al-Samir, Genotoxicity assessment of high concentrations of 2,4-D, NAA and Dicamba on date palm callus (*Phoenix dactylifera* L.) using protein profile and RAPD markers, Journal of Genetic Engineering and Biotechnology, Volume 15, Issue 1